FISKNYTJAR & NÁTTÚRA

Áhættumat erfðablöndunar sem íslenska leiðin

Nú hafa verið birtar sjö greinar um áhættumat erfðablöndunar í Bændablaðinu og bent á ýmsa vankanta áhættumatsins og er stutta samantekt að finna í töflu 1. Áhættumat erfðablöndunar var fyrst gefið út af Hafrannsóknastofnun árið 2017 og staðfest í lögum um fiskeldi árið 2019 og varð grunnur að úthlutun framleiðsluheimilda á frjóum laxi til fyrirtækja í meirihlutaeigu erlenda aðila.

Hve mikill má skaðinn vera?

Í áhættumati erfðablöndunar er því miður gert ráð fyrir erfðablöndun. Viðmiðið ætti ekki að vera í hve miklum mæli innblöndun á norskættuðum eldislaxi má vera, heldur hvernig hægt sé að koma í veg fyrir mögulega erfðablöndun. Það má alltaf deila um umhverfisáhrifin, en leggja þarf upp með að eldislax eigi ekki heima í íslenskum veiðiám og það eigi með mótvægisaðgerðum og réttum viðbrögðum við slysasleppingum að koma í veg fyrir mögulega erfðablöndun. Látum náttúruna njóta vafans og leggjum alla áherslu á að koma strax í veg fyrir að norskættaður eldislax nái að hrygna í íslenskum veiðivötnum.

Fá umhverfissóðarni að njóta sýn?

Í fyrri greinum var mikið fjallað um hvernig Norðmenn standa nú að því að lágmarka tjón sem kanna að skapast af slysasleppingum eftir áratuga erfðablöndun í norskum laxveiðiám. Opinberri stjórnsýslu umhverfismála laxeldis í sjókvíum hér á landi er ábótavant og gefur umhverfissóðunum tækifæri að draga úr kostnaði m.a. með tilkomu áhættumats erfðablöndunar. Staðreyndin er sú að stjórnsýslan opnar fyrir það að umhverfissóðarnir fái að njóta sín á kostnað þeirra sem vilja standa sig vel. Í því sambandi má benda á að ákveðið fyrirtæki er vís af því að vera með endurteknar slysasleppingar sem getur ekki talist eðlilegt.

Tafla 1. Samanburður á norsku og íslensku leiðinni skv. áhættumati erfðablöndunar frá 2017

	Norska leiðin	Íslenska leiðin
Hugmyndafærðin	Reyna að koma í veg fyrir að eldislax nái að ganga upp í veiðiár og hrygna.	Eldislaxi hleypt upp í veiðiár og það á að grípa til aðgerða eftir að tjón hefur átt sér stað.
Viðmiðanir	Miða við að halda hlutfalli eldislaxa undir 4% í veiðiám með að fjarlægja sjáanlegan eldislax.	Miða við 4% sem verður aðeins hægt að staðfesta í örfáum veiðivötnum. Það er engin viðmiðun til fyrir erfðablöndun.
Mótvægisaðgerðir	Komnir með mikla reynslu í fyrsta þrepi mótvægisaðgerða og grípa strax til annars þreps mótvægisaðgerða við slysasleppingu alla leið upp í veiðiár.	Fyrsta þrep mótvægisaðgerða er ábótavant og annað þrep mótvægisaðgerða er ekki virkjað.
Vöktun	Eru með haustvöktun og fá tiltölulega góðar upplýsingar um hlutfall eldislaxa í veiðiám.	Vöktun á hlutfalli eldislaxa er ábótavant og hlutfall eldislaxa liggur ekki fyrir nema í örfáum veiðiám.
Viðbrögð (ábyrgð)	Eldisaðila gert skylt eftir slysasleppingu að fjármagna vöktun og fjarlægja eldislax úr veiðiám í nágrenninu. Eldisfyrirtæki greiða í sjóð sem fjármagnar aðgerðir til að fjarlægja eldislax af óþekktum uppruna úr fjölmörgum veiðiám.	Eldisaðila ekki gert skylt að fjármagna aðgerðir. Það er fylgst með, ekkert gert strax, en gripið til aðgerða eftir að tjón hefur átt sér stað. Ólíklegt að farið verði í niðurskölun framleiðsluheimilda sem getur tekið jafnvel áratugi.

Valdimar Ingi Gunnarsson.

Rangárbotnar.

Það hefur átt sér stað afturför í umhverfismálum

Eftir slysasleppingu í Norðfirði árið 2003, var strax hafist handa við að veiða strokulax í sjó utan eldissvæðis og einnig var að tilstuðlan rekstraraðili kafað í nokkrar veiðiár í nágrenninu og leitað að strokulaxi. Málinu var síðan fylgt eftir af sérfræðingum Veiðimálastofnunar. Hugmyndafærði norsku leiðarinnar var því viðhöfð hér áður fyrr (tafla 1). Þrátt fyrir endurteknar slysasleppingar í Arnarfirði er ekki farið markvisst í veiðiár í firðinum og kannað hlutfall eldislaxa. Hvað eru menn að hugsa eða fylgir þessari stefnu einhver hugsun? Við slysasleppingar í Noregi er laxeldisfyrirtækinu gert skylt að fjármagna vöktun og aðgerðir við að fjarlægja eldislax úr veiðiám í firðinum og jafnvel í næstu fjörðum.

Hlutverk áhættumats erfðablöndunar

Það hefur verið tekin pólitísk ákvörðun um að styðjast við áhættumat erfðablöndunar við úthlutun framleiðsluheimilda. Áhættumat erfðablöndunar gengur út á að tryggja fjárhagslega hagsmuni laxeldisfyrirtækja í meirihlutaeigu erlendra aðila. Líkan sem áhættumat erfðablöndunar styðst við er notað sem verkfæri til að úthluta framleiðsluheimildum þar sem stuðst er við vafasamar eða rangar forsendur eins og áður hefur verið komið inn á. Áhættumat erfðablöndunar hefur mjög takmarkað ef nokkuð með umhverfisvernd að gera. Það veldur áhyggjum að lagðar eru til auknar framleiðsluheimildir á þessu ári þrátt fyrir þessa vankanta í áhættumati erfðablöndunar.

Íslenska leiðin

Bæði í áhættumati erfðablöndunar og í skýrslu starfshóps um stefnumótun í fiskeldi sem gefin var út 2017 er forðast að nota hugtakið „fjarlægja eldislax“ úr veiðiám. Afstaða ráðandi ráðgjafandi aðila og þá sérstaklega Hafrannsóknastofnunar valda áhyggjum. Íslenska leiðin mun valda tjóni á villtum laxastofnum með auknu laxeldi í sjókvíum hér á landi. Í Noregi var fylgt íslensku leiðinni framan af en eftir áratuga biturra reynslu af aðgerðarleysi var norska leiðin virkjuð. Stefnubreyting virðist hafa orðið með nýju og endurskoðuðu áhættumati erfðablöndunar sem gefið var út á þessu ári og verður fjallað um það í næstu grein sem verður jafnframt sú síðasta í þessum greinaflokki.

Valdimar Ingi Gunnarsson
Höfundur er sjávarútvegsfræðingur og hefur m.a. unnið við ýmis mál tengd fiskeldi í rúm þrjátíu ár.